

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

относно дисертационен труд на тема „Приемане и изграждане на взаимоотношения между ученици със специални образователни потребности и ученици без нарушения в общообразователна среда”

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2 Педагогика
(Специална педагогика)**

Докторант: Мария Петрова Валявичарска – Караиванова

Научен ръководител: проф. д-р Мира Цветкова Арсова

1. Актуалност на проблема

Промените, настъпващи в българската образователна система, включително в образованието на учениците със специални образователни потребности в общообразователна среда, са обект на редица научни разработки в последните години. В тях се третира въпроси, свързани с прилагането на Закона за предучилищно и училищно образование и Наредбата за приобщаващо образование от различни гледни точки – създаването и организирането на подкрепяща среда в интеграцията на децата и учениците със специални образователни потребности; ресурсното подпомагане на ученици със специални образователни потребности, включени в общообразователната среда; мениджмънта на учебно-познавателния процес при интегрирано обучение на деца и ученици със специални образователни потребности; подходите за оптимизация на взаимодействието между семейството, училището и обществото в условията на интегрирано обучение и пр.

Представеният дисертационен труд разглежда предизвикателствата на приобщаващото образование от друг ъгъл, а именно – взаимоотношенията между ученици със специални образователни потребности и ученици с типично развитие в общообразователна среда. За целите на разработката докторант Валявичарска – Караиванова насочва своите интереси и проучвания не само към учениците в училище, но и към нагласите на педагогическите специалисти към учениците със специални образователни потребности и към процеса на приобщаващо образование, като цяло.

2. Познаване на проблематиката от докторанта

Докторантката демонстрира задълбочено познаване на базисната проблематика и на нормативната уредба, свързана с прилагането на Стандарта за приобщаващо образование. Наред с представянето на редица научни теории внася авторски интерпретации, обобщения и изводи. Анализирани са 139 литературни източника, от които 73 на кирилица и 66 на латиница.

3. Характеристика на дисертационната разработка

Дисертационният труд е разработен в обем от печатни 237 страници, от които 225 страници основен текст и 12 страници литература. В съдържателно и количествено отношение представеният дисертационен труд отговаря на изискванията за докторска дисертация.

В структурно отношение разработката се състои от увод, пет глави, изводи и препоръки, приноси, библиография на кирилица и на латиница.

Теоретичната постановка на проблема е презентирана в три отделни глави: Приобщаващо образование на деца и ученици със СОП; Особенности и основни характеристики на учениците със зрителни, слухови, интелектуални и аутистични нарушения; Взаимоотношения и комуникация между учениците и техните съученици със специални образователни потребности в условията на приобщаващото образование.

В Глава първа са разгледани, анализирани и съпоставени термините „интеграция/интегрирано образование”, „включване/включващо обучение” и „приобщаване/приобщаващо образование”. Представени са становищата на български и чуждестранни автори, разработващи тази проблематика. Направен е сериозен анализ на нормативната уредба на интегрираното и приобщаващо образование в България. Цитирани са текстове от Закона за предучилищно и училищно образование, Наредбата за приобщаващо образование, Наредба №1 за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или хронични заболявания и др. Представени са в сравнителен план наредбите, регламентиращи обучението на деца и ученици със специални образователни потребности (Наредба №6 от 2002 г. и Наредба №, от 2009 г.). В края на първа глава докторант Валявичарска – Караиванова посочва, според нея, кои са проблемите, свързани с наредбата за приобщаващо образование.

Във втората теоретична глава последователно са представени особености и основни характеристики на учениците с различни нарушения: зрителни, слухови, аутистичен спектър, интелектуална недостатъчност и детска церебрална парализа. При

всяка от групите ученици е акцентирано на влиянието, което оказва конкретното нарушение върху личностното им развитие, самооценката, привързаността и социализацията им. В края на тази глава е представена ролята на общообразователните учители в процеса на приобщаването на ученици със специални образователни потребности. Прави се констатацията, че приобщаващото образование поставя общообразователните учители в напълно непознати за тях ситуации, някои от които ги приемат като пречка или проблем, а други – като възможност и предизвикателство.

Трета глава на дисертационния труд е посветена на взаимоотношенията и комуникацията между ученици с типично развитие и техните съученици със специални образователни потребности.

Внимание е отделено на същността на комуникацията и взаимоотношенията между учениците в училище. Открити са трудностите, които срещат учениците в норма при възприемане на техните съученици с различни нарушения. Специално внимание се обръща на ролята на родителите и учителите в този процес на приемане и изграждане на социално приемливи взаимоотношения, на тяхната отговорност която имат като членове на обществото. Накратко са представени две основни групи бариери в общуването – бариери, пречатстващи информационния обмен в процеса на общуване (неразбиране, слабо развити комуникативни умения, различия в приемането и преработването на информацията, шум) и бариери, спъващи взаимното разбиране, взаимодействието и взаимоотношенията между общуващите (различията при взаимното възприемане на партньорите в общуването и нагласите и очакванията). В края на трета глава е отделено място на емпатията като средство за премахване на затрудненията във възприемането на учениците със специални образователни потребности.

Дизайнът на емпиричното изследване е представен в четвърта глава на дисертационния труд. Изследователската програма включва цел, хипотези, задачи, методи, участници в изследването и методика на изследването и процедура. Формулираните цел, хипотези и задачи са релевантни на основните въпроси, залегнали в теоретичната рамка. Респондентите наброяват общо 265 лица, от които 244 ученици, които имат в класовете си съученици със специални образователни потребности и 21 общообразователни учители. Избраната методика на изследването дава възможност да се постигне формулираната цел и да се отговори на поставените задачи. Изследването се базира на анкетен метод, чек-лист за изследване на нагласите

и възприемането на децата със специални образователни потребности от останалите ученици в общообразователния клас и изследване на качеството им на комуникация, наблюдение и статистически, количествен и качествен анализ на получените данни.

Същинското изследване включва използването на четири методики: Чек-лист за изследване на възприемането на децата със СОП от останалите ученици в общообразователна среда и изследване на качеството им на комуникация; Анкетна карта за оценяване на интегрираните зрително затруднени ученици от виждащите; Въпросник за отношението на общообразователните учители и Фондация институт за слепи Вюрцбург. Формуляр за интегрирани ученици.

В пета глава – Анализ и интерпретация на получените резултати, Мария Валявичарска – Караиванова представя данните от своето изследване в количествени стойности и чрез използване на програмата SPSS, версия 20, както и Excel. Последователността на представяне на данните е съобразена с подбраните инструменти и са направени съответни изводи.

Докторантката успява да получи достоверни доказателства за издигнатите хипотези. Анализът на резултатите от изследването е представен на количествено ниво, в таблици, графики и фигури, отразяващи статистически достоверните данни и е компетентно интерпретиран.

Изводите от анализа на хипотезите имат своята логическа обосновка. Дискусията в дисертационната разработка показва актуална картина по отношение възприемането на различните изследвани групи ученици. Това отношение към учениците с умствена изостаналост, церебрална парализа и аутизъм е негативно, а приети от съучениците си се оказват тези със сензорни нарушения. Докторант Валявичарска – Караиванова подчертава, че негативните нагласи на учителите и обществото като цяло, носят както пряка, така и косвена вина за отношението към деца и хора с увреждания.

4. Приноси на дисертационния труд

Мария Валявичарска – Караиванова представя две групи приноси: с научно-теоретичен характер и с практико-приложен характер. Според мен, внимание заслужава установяването на факторите, влияещи върху нагласите и взаимоотношенията между ученици със специални образователни потребности и техните съученици, изработването на авторски чек-лист за оценяване на нагласите на съучениците с типично развитие по отношение на учениците със специални образователни потребности в класа и определянето на спецификите в приемането на

различните категории ученици със специални образователни потребности, които се обучават в общообразователна среда.

5. Публикации по темата на дисертационния труд

Мария Валявичарска – Караиванова има 6 публикации, свързани с темата на дисертационната разработка, 5 от които самостоятелни. Поместени са в издания от конференции на СУ „Св. Климент Охридски”, ШУ „Еп. Константин Преславски“, НБУ и в списание „Обучение и рехабилитация на зрително затруднените“. В тях се третират въпроси имащи отношение към законодателната уредба, свързана с приобщаващото образование и възможностите за осигуряване на приобщаваща среда, както и с нагласите и възприемането спрямо различни групи деца със специални образователни потребности от техните съученици в общообразователна среда.

6. Оценка на автореферата

Текстът на автореферата отразява съществените моменти, основните резултати, изводи и препоръки от дисертационния труд.

7. Забележки и препоръки:

✓ Според мен, разработката би спечелила ако първа, втора и трета глава се представят като отделни параграфи в една теоретична глава.

✓ Би било подходящо да не се обособява подпараграф 3.3.1 Емпатията, а съдържателно той да се включи като начало в параграф 3.3 Емпатията като средство за премахването на затруднения във възприемането на деца и ученици със специални образователни потребности.

✓ Четирите използвани изследователски инструмента, преработени и във вида, в който са били приложени по време на изследването (от 98 стр. до 107 стр.), биха могли да се изведат като приложения към дисертационния труд, със съответните указания за попълване.

✓ Хипотезите в разработката звучат по-скоро като твърдения, а не като допускане или предположение. Би могло хипотеза 2 и хипотеза 3 да се консолидират в една хипотеза.

✓ Считам, че разработката щеше да придобие по-аналитичен характер, ако към четвърта глава са формулирани обекта и предмета на изследването и се изследва съотношението между пол, възраст, педагогически стаж и квалификация на общообразователните учители и нагласите им към учениците със специални образователни потребности.

8. Въпроси:

✓ Има ли връзка, според Вас, между начина по който се „случва” приобщаването на учениците със специални образователни потребности в България и нагласите и отношението към тях от страна на техните съученици и общообразователни учители?

✓ В аналогична дисертационна разработка от 2016 г. (Ресурсно подпомагане на ученици със специални образователни потребности, включени в общообразователната среда на Мария Димитрова) се твърди, че 97% от директорите и над 80% от учителите от общообразователните училища имат доминиращото положително мнение относно нагласите към ресурсното подпомагане. В тази връзка, как обяснявате направения от Вас извод, че мнението, нагласите и отношението на общообразователните учители към учениците със специални образователни потребности към настоящия момент са предимно негативни?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд е в съответствие с изискванията за разработване на подобен род научни трудове. Изводите и препоръките от направеното изследване са важни за осъществяването на приобщаващото образование в България и за промяната на отношението на учители и ученици от общообразователните училища към децата със специални образователни потребности.

Общата ми оценка за дисертационния труд, автореферата и научните публикации е положителна. Това ми дават основание да предложа на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на СУ „Св. Климент Охридски” в областта на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика*) на Мария Петрова Валявичарска – Караиванова.

18.02.2019 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова